

סיכום שיעור 10 – אזרחות | Ezrachut Lesson 10 Summary

חלק 1 – סיכום שיעור / Lesson Summary

- **(יחידה 5) פיקוח וביקורת – נושא מרכזי בפרק ב' של הבחינה** – השיעור עסק בנושא "השקול, מעורבות אזרחית, פיקוח וביקורת". המורה הדגיש שבפרק ב' של בחינת הבגרות יש שאלת חובה בנושא פיקוח פורמלי ובלתי פורמלי, והנושא שווה 13-14 נקודות.
- **(יחידה 5) פיקוח פורמלי לעומת בלתי פורמלי – חזרה והרחבה** – פיקוח פורמלי: מוסדות שפועלים מטעם המדינה ובסמכותה (ועדת חקירה ממלכתית, מבקר המדינה). פיקוח בלתי פורמלי: גורמים שאינם חלק מהמדינה – כלי תקשורת, אזרחים, הפגנות.
- **(יחידה 5) ועדת חקירה ממלכתית – מנגנון פיקוח פורמלי ראשון** – ועדה שמוקמת על ידי הממשלה במטרה לבדוק נושא בעל חשיבות ציבורית גדולה (בדרך כלל לאחר אסון או מחדל). בראש הוועדה עומד שופט (ולא פוליטיקאי), והוא זה שממנה את חברי הוועדה.
- **(יחידה 5 + יחידה 6) סמכויות משפטיות של ועדת חקירה ממלכתית** – לוועדה סמכויות משפטיות: בסמכותה לחייב עדים להגיע לוועדה, להחרים מסמכים רלוונטיים, להוציא צווי חיפוש – והכול במטרה להגיע לחקר האמת.
- **(יחידה 5) אמון הציבור בוועדה ממלכתית** – הציבור רוכש אמון לוועדה ממלכתית מאחר ומי שעומד בראשה הם שופטים ולא פוליטיקאים, מה שמבטיח בדיקה אובייקטיבית ולא מושפעת מאינטרסים פוליטיים.
- **(יחידה 5) פרסום מסקנות הוועדה** – לאחר הבדיקה המעמיקה, הוועדה מפרסמת את מסקנותיה והמלצותיה בפומבי, בכלי התקשורת – כחלק מעקרון השקיפות במדינה דמוקרטית, וכדי שהציבור ילמד מהאירוע ויפיק לקחים.
- **(יחידה 5) שם הוועדה – על שם השופט שבראשה** – שם ועדת החקירה הממלכתית נקבע תמיד על שם השופט שעומד בראשה (לדוגמה: ועדת אגרנט – על שם השופט שמעון אגרנט).
- **(יחידה 5 + יחידה 8) ועדת אגרנט – דוגמה מרכזית** – ועדת חקירה ממלכתית שהוקמה לאחר מלחמת יום הכיפורים (1973) לבדיקת מחדלי המלחמה. חקרה 58 עדים במשך 140 ישיבות. הוועדה המליצה על פיטורי ראש אגף המודיעין (אלי זעירא) והרמטכ"ל (דדו), אך לא העלתה ביקורת על הדרג המדיני – שר הביטחון משה דיין וראש הממשלה גולדה מאיר.
- **(יחידה 5 + יחידה 1) שילוב פיקוח פורמלי ובלתי פורמלי – מקרה ועדת אגרנט** – לאחר שהוועדה (פיקוח פורמלי) האשימה רק את הצבא ולא את הממשלה, הציבור כעס ויצא להפגין (פיקוח בלתי פורמלי). מוטי אשכנזי, חייל ששב מהמלחמה, עמד עם שלט מול משרד ראש הממשלה ודרש התפטרות הממשלה – בהתחלה לבד, ובתוך שבוע כבר הצטרפו אלפים. בסופו של דבר גולדה מאיר נאלצה להתפטר בעקבות הלחץ הציבורי.
- **(יחידה 5) מבקר המדינה – מנגנון פיקוח פורמלי שני** – מבקר המדינה מוסמך לבקר, לבדוק ולבחון את המערכות הממשלתיות והציבוריות בארץ: משרדי ממשלה, רשויות מקומיות (עיריות), מוסדות מדינה, אוניברסיטאות, ביטוח לאומי, צה"ל – כל גוף ציבורי שמקבל כסף מהמדינה.
- **(יחידה 5) סמכויות מבקר המדינה** – בסמכותו לבדוק: ניהול תקין, יעילות, חיסכון, ותור-עמידות (שאין שחיתויות). הביקורת לא רק על גניבות – אלא גם על שימוש ראוי ויעיל בכספי הציבור.
- **(יחידה 5) דוח שנתי של מבקר המדינה** – בסוף כל שנה מפרסם המבקר דוח שנתי בפומבי, בכלי התקשורת. בדוח הוא חושף את ממצאיו – מה לא תקין בגופים הציבוריים – ומפרסם המלצות לתיקון.
- **(יחידה 5 + יחידה 6) חשד למעשה פלילי – העברה ליועץ המשפטי** – במידה שמבקר המדינה חשף חשד למעשה פלילי, הוא מעביר את ממצאיו ליועץ המשפטי לממשלה עם המלצה לפתיחה בחקירה פלילית.

- **(יחידה 5 + יחידה 1) עצמאות מבקר המדינה** – מבקר המדינה חייב להיות עצמאי ובלתי תלוי בממשלה, כי הוא אמור לבדוק אותה בין היתר. נבחר בהצבעה חשאית בכנסת – כדי למנוע לחץ פוליטי על הבוחרים. יש לו צוות עובדים במשרד מבקר המדינה שעוסקים בביקורת בתחומים שונים.
- **(יחידה 5) נציב תלונות הציבור – חלק ממוסד מבקר המדינה** – נציב תלונות הציבור הוא חלק בלתי נפרד ממוסד מבקר המדינה. תפקידו לבחון תלונות של אזרחי המדינה אם הם סבורים שנפגעו מכל גוף ציבורי שהוא. כל אזרח יכול להגיש תלונה בכתב.
- **(יחידה 5) דוח שנתי של נציב תלונות הציבור** – בדומה למבקר המדינה, גם נציב תלונות הציבור מפרסם דוח שנתי שבו הוא חושף את התלונות שהציבור הגיש, כדי שנדע איזה גוף לא מטפל כמו שצריך. הדוח גלוי ומפורסם בכלי התקשורת.
- **(יחידה 5) ריבוי מנגנוני פיקוח – הכרח ולא מותרות** – המורה הדגיש שכ-1,500 גופים נתונים לביקורת מבקר המדינה, ואף גוף אחד לא יכול לבדוק את כולם. בגלל זה הנושא נקרא "מנגנוני פיקוח" (בלשון רבים) ולא "מנגנון פיקוח" – צריך שיהיו מספר גופים שבודקים.
- **(כללי) הכנה לשיעור הבא – שאלות דעה** – המורה הודיע שבשיעור הבא ילמדו על שאלות דעה שמופיעות בסוף הבחינה – שאלה שבה התלמיד מביע את דעתו בכתובה על סיטואציה מהמציאות. נושא זה חדש יחסית (קיים כ-5-6 שנים).
- **(כללי) המלצת חזרה לבחינה** – המורה המליץ לחזור על טבלאות הזכויות (ציין והצג) שבתחילת החוברת, כי זה מאוד יעזור גם בשאלת הדעה.

חלק 2 – דף מושגים / Glossary

פיקוח פורמלי

- הגדרה: פיקוח וביקורת על הממשלה והגופים הציבוריים שנעשים על ידי מוסדות רשמיים מטעם המדינה, בסמכות חוקית
- הסבר: מוסדות שהמדינה הקימה ושפועלים מכוח החוק לצורך ביקורת ובדיקת הרשות המבצעת. הם פועלים באופן מסודר, עם סמכויות מוגדרות, ומפרסמים דוחות רשמיים
- דוגמה ישראלית: ועדת חקירה ממלכתית, מבקר המדינה, נציב תלונות הציבור
- יחידה: 5

פיקוח בלתי פורמלי

- הגדרה: פיקוח וביקורת על השלטון שנעשים על ידי גורמים שאינם חלק ממוסדות המדינה הרשמיים
- הסבר: כולל פעולות של אזרחים וכלי תקשורת שמבקרים את השלטון, מפגינים נגד מדיניות, חושפים שחיתויות ודורשים שקיפות. למרות שאין להם סמכויות חוקיות, יש להם כוח רב להשפיע על קבלת החלטות
- דוגמה ישראלית: הפגנות הציבור לאחר מסקנות ועדת אגרנט – מוטי אשכנזי עמד עם שלט ליד משרד ראש הממשלה, אלפים הצטרפו, ובסופו של דבר גולדה מאיר התפטרה
- יחידה: 5

ועדת חקירה ממלכתית

- הגדרה: ועדה שמוקמת על ידי הממשלה במטרה לבדוק נושא בעל חשיבות ציבורית גדולה, בראשה עומד שופט שממנה את חברי הוועדה

- הסבר: לוועדה סמכויות משפטיות: חיוב עדים להגיע, החרמת מסמכים רלוונטיים, הוצאת צווי חיפוש. בסיום הבדיקה, הוועדה מפרסמת מסקנות והמלצות בפומבי. שם הוועדה נקבע על שם השופט שעומד בראשה. הציבור רוכש אמון בוועדה כי בראשה שופטים ולא פוליטיקאים
- דוגמה ישראלית: ועדת אגרנט (על שם השופט שמעון אגרנט) שחקרה את מחדלי מלחמת יום הכיפורים. חקרה 58 עדים ב-140 ישיבות. המליצה על פיטורי ראש אגף המודיעין והרמטכ"ל
- יחידה: 5

ועדת אגרנט

- הגדרה: ועדת חקירה ממלכתית שהוקמה לאחר מלחמת יום הכיפורים (1973) לבדיקת המחדלים שהובילו להפתעה במלחמה
- הסבר: בראשה עמד השופט שמעון אגרנט (נשיא בית המשפט העליון). הוועדה המליצה על פיטורי ראש אגף המודיעין (אלוף אלי זעירא) ועל הדחת הרמטכ"ל (דדו), אך לא ביקרה את הדרג המדיני – שר הביטחון משה דיין וראש הממשלה גולדה מאיר. זה עורר כעס ציבורי גדול
- דוגמה ישראלית: המקרה עצמו הוא הדוגמה המרכזית. המורה הדגיש שהמקרה מאוד רלוונטי לאקטואליה ולדיון על ועדת חקירה ממלכתית לאירועי ה-7 באוקטובר
- יחידה: 5

מבקר המדינה

- הגדרה: מוסד ביקורת ממלכתי עצמאי המוסמך לבקר, לבדוק ולבחון את כל המערכות הממשלתיות והציבוריות בישראל
- הסבר: בודק ניהול תקין, יעילות, חיסכון ותור-עמידות (היעדר שחיתות) בכל גוף שמקבל כספי ציבור. מפרסם דוח שנתי בפומבי עם ממצאים והמלצות. במידה שנחשף חשד למעשה פלילי – מעביר את הממצאים ליועץ המשפטי לממשלה עם המלצה לחקירה. מוסד עצמאי ובלתי תלוי, נבחר בהצבעה חשאית בכנסת. כ-1,500 גופים נתונים לביקורת
- דוגמה ישראלית: דוח מבקר המדינה שחשף שב-93% מהמבנים באזור קו השבר הסורי-אפריקאי לא בוצע חיזוק מפני רעידות אדמה, ו-70% מבתי הספר באזור אינם מוגנים. דוח נוסף חשף שמחירי המזון בישראל גבוהים מהמקובל באירופה ובמדינות ה-OECD, ושהפיקוח על מחירי המזון לקוי
- יחידה: 5

נציב תלונות הציבור

- הגדרה: גוף שהוא חלק בלתי נפרד ממוסד מבקר המדינה, שתפקידו לבחון תלונות של אזרחים שנפגעו מגופים ציבוריים
- הסבר: כל אזרח שסבור שנפגע מגוף ציבורי (משרד ממשלתי, רשות מקומית, ביטוח לאומי וכו') יכול להגיש תלונה בכתב לנציב תלונות הציבור. הנציבות בודקת את התלונה באופן עצמאי ומקצועי. אם התלונה מוצדקת – מודיעה לגוף על הליקוי ומבצעת מעקב אחר תיקונו. הנציב מפרסם דוח שנתי גלוי בפומבי. השילוב בין מבקר מדינה לנציב תלונות ציבור הוא יחיד במינו בעולם
- דוגמה ישראלית: המורה נתן דוגמה של אזרח שנתקל בבעיות מול ביטוח לאומי (שלח מיילים, טפסים, ולא קיבל מענה) – יכול להגיש תלונה לנציב. הוזכר שגופים שונים "זכו" להכי הרבה תלונות לאורך השנים: דואר ישראל, ביטוח לאומי, משטרה
- יחידה: 5

דוח שנתי (של מבקר המדינה / נציב תלונות הציבור)

- הגדרה: פרסום רשמי שמפרסמים מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור מדי שנה, ובו ממצאים, ליקויים והמלצות
- הסבר: הדוח חייב להתפרסם בפומבי ובכלי התקשורת – כחלק מעקרון השקיפות במדינה דמוקרטית. הדוח כולל שני חלקים: חשיפת הבעיות והליקויים, והמלצות לתיקון. מטרתו שהציבור ידע מה לא בסדר ושהגופים הציבוריים ידעו שהם נתונים לביקורת

- דוגמה ישראלית: דוחות מבקר המדינה שחשפו בעיות במוכנות לרעידות אדמה, בפיקוח על מחירי מזון, בהתנהלות המשטרה, באירוע שומרון חומות, ובמשילות בנגב
- יחידה: 5

תור-עמידות (טוהר מידות)

- הגדרה: עיקרון הדורש מעובדי ציבור ונבחרי ציבור לפעול בהגינות, ביושרה וללא שחיתות
- הסבר: אחד הנושאים המרכזיים שמבקר המדינה בודק. כל אדם או גוף שמקבל משכורת מכספי המדינה חייב לפעול ביושר ולתת דין וחשבון על השימוש בכספי הציבור
- דוגמה ישראלית: מבקר המדינה בודק שמכרזים בגופים ציבוריים נעשים כהלכה ושאינן שימוש לא ראוי בכספי ציבור
- יחידה: 5

חלק 3 – נקודות חשובות למבחן / Key Exam Points

דברים שהמורה אמר במפורש שחשובים לבחינה:

שאלת חובה בפרק ב'

: בבחינת הבגרות, בפרק השני, יש שאלת חובה בנושא פיקוח פורמלי ובלתי פורמלי. השאלה שווה 14-13 נקודות. זו שאלת ידע שמבקשת לפרט על אחד ממוסדות הפיקוח הפורמליים או הבלתי פורמליים.

ועדת חקירה ממלכתית – סיכוי גבוה מאוד שתישאל

: המורה אמר במפורש "99.9% שזאת תהיה השאלה שלכם" על ועדת חקירה ממלכתית, בגלל האקטואליה (7 באוקטובר) והדיון הציבורי על הקמת ועדה. הוא אמר: "יש סיכוי טוב מאוד שמה שאתם כותבים עכשיו זאת התשובה על הבחינה שלכם."

נקודות שאסור לפספס בתשובה על ועדת חקירה ממלכתית

- : מוקמת על ידי הממשלה
- במטרה לבדוק נושא בעל חשיבות ציבורית גדולה
- בראש הוועדה עומד שופט (לא פוליטיקאי)
- השופט ממנה את חברי הוועדה
- לוועדה סמכויות משפטיות (חייב עדים, החרמת מסמכים, צווי חיפוש)
- הציבור רוכש אמון כי בראשה שופטים ולא פוליטיקאים
- לאחר הבדיקה מפרסמת מסקנות והמלצות בפומבי
- לתת דוגמה: ועדת אגרנט שחקרה את מחדלי מלחמת יום הכיפורים

נקודות שאסור לפספס בתשובה על מבקר המדינה

:

מוסמך לבקר, לבדוק ולבחון מערכות ממשלתיות וציבוריות

בודק: ניהול תקין, יעילות, חיסכון, תור-עמידות

מפרסם דוח שנתי בפומבי

בחשד למעשה פלילי – מעביר ליועץ המשפטי לממשלה

עצמאי ובלתי תלוי בממשלה

נבחר בהצבעה חשאית בכנסת

נקודות שאסור לפספס בתשובה על נציב תלונות הציבור

:

חלק בלתי נפרד ממוסד מבקר המדינה

בוחן תלונות אזרחים שנפגעו מגופים ציבוריים

מפרסם דוח שנתי גלוי בפומבי

טעויות נפוצות שהמורה הזהיר מהן:

לא לחשוב שביקורת = רק חשיפת שחיתות

מבקר המדינה לא רק בודק אם מישהו גנב – אלא גם שהגופים הציבוריים פועלים ביעילות, בחיסכון ובניהול תקין עם כספי הציבור.

לא לשכוח את ריבוי המנגנונים

הנושא נקרא "מנגנוני פיקוח" (לשון רבים) ולא "מנגנון פיקוח" – כי גוף אחד לא יכול לבדוק את כל 1,500 הגופים הציבוריים. צריך שיהיו מספר גופים שמפקחים.

לא לבלבל בין ועדה ממלכתית לממשלתית

בוועדה ממלכתית בראשה שופט (אובייקטיבי), בוועדה ממשלתית – פוליטיקאים. זו הסיבה לוויכוח הציבורי.

דוגמאות שהמורה ביקש לזכור:

ועדת אגרנט

– ועדת חקירה ממלכתית לאחר מלחמת יום הכיפורים. השופט שמעון אגרנט בראשה. 58 עדים, 140 ישיבות. המליצה על פיטורי ראש אגף המודיעין (אלי זעירא) והרמטכ"ל. לא ביקרה את הדרג המדיני (גולדה מאיר, משה דיין).

מוטי אשכנזי

– חייל שחזר מהמלחמה, כעס על מסקנות ועדת אגרנט, עמד לבד עם שלט מול משרד ראש הממשלה. בתוך שבוע הצטרפו אלפים. דוגמה לכוחו של פיקוח בלתי פורמלי – בסופו של דבר גולדה מאיר התפטרה.

דוח מבקר המדינה על רעידות אדמה

– 93% מהמבנים באזור קו השבר לא חוזקו, 70% מבתי הספר לא מוגנים. דוגמה לכך שמבקר המדינה בודק נושאים שנוגעים לחיי אדם ולא רק לכסף.

דוח מבקר המדינה על מחירי מזון

– מחירי המזון בישראל גבוהים יותר מאירופה ומדינות ה-OECD. חוסר תחרות ופיקוח לקוי. דוגמה לביקורת על יעילות ממשלתית.

שילוב בין יחידות – חשוב לבחינה:

⚠ ועדת חקירה ממלכתית משלבת: פיקוח וביקורת (יחידה 5), רשות שופטת (יחידה 6), ביטחון ודמוקרטיה (יחידה 8)

⚠ מבקר המדינה משלב: פיקוח וביקורת (יחידה 5), עקרונות הדמוקרטיה כמו שקיפות (יחידה 1), זכויות האדם (יחידה 2)

⚠ הפגנות ציבור משלבות: פיקוח בלתי פורמלי (יחידה 5), עקרונות דמוקרטיים כמו חופש ביטוי והפגנה (יחידה 1 + יחידה 2)